

pa i pripravec *Ribavirin*, *Virazol* itd.) uz, dakako, nazive *virologija* i *virolog* i njihove izvedenice, upotrebljavaju se gotovo u svim svjetskim jezicima i stručnim literaturama, na čijem su području, uostalom, i nastali. Pa i za našu opću upotrebu poznati Klaićev Rječnik stranih riječi bilježi samo *virologiju*.

Dakle, *virologija* je ispravno i običnije tvoren termin. Taj naziv odgovara i tvorbi spomenutih naziva iste tvorbene porodice, isključivo tvorenih na isti način, tj. s osnovom *vir(o)*. Zbog toga se i naše složenice, analoški i spontano, počinju stvarati na taj način: *vironoša*, *vironoštvo*. Prema tome, ne bi trebalo biti dvojbe u izboru između dvaju medicinskih naziva: *virusologija* ili *virologija*.

Nesporazumi pri upotrebi termina temeljenih na riječima *virus* («virus»), *vir* (muškarac) ili *virulentus* (virulentan vitus) ne postoje. Takve pretpostavke ili pitanja idu u istu vrstu duhovitosti, i neupućenosti, kao i ona o *kinologiji*, *kinetozofiji*, *klinologiji*, *sinologiji* i sličnom.

Vladimir Loknar

NOVI SLAVISTIČKI ZBORNIK

«Zbornik Zagrebačke slavističke škole», god. II, knjiga 2, uredili: Franjo Grčević i Mladen Kuzmanović, Zagreb, 1974, str. 278

Nije tomu davno kako je, sa stonovitim zakašnjenjem, izašla iz tiska druga knjiga «Zbornika Zagrebačke slavističke škole». U sada već prepoznatljivoj likovnoj i tehničkoj opremi sadrži ona predavanja s trećeg tečajja škole iz god. 1974. podijeljena u nekoliko poglavlja: «Hrvatska književnost 17. stoljeća i njezin jezik», «Suvremena hrvatska književnost poslije 1950. i njezin jezik», «Slavistička istraživanja» i «Videnja». Budući da problematika koju predavanja raspravljaju nije usko stručna i zanimljiva samo stranim slavistima, kojima je u prvom redu i namijenjena, nego može biti na korist i našim slavistima i kroatistima i izvan usko stručnog kruga, potrebno je da se o predavanjima rekne koja riječ više. Ostavljajući po strani priloge iz književnosti, mi ćemo se u ovom osvrtu zadržati nešto duže na rado-

vima koji raspravljaju hrvatsku jezikoslovnu problematiku. Takvih je priloga u ovoj drugoj knjizi «Zbornika» u svemu pet. Redom objavljivanja: (1) Dalibor Brozović: «O jeziku hrvatske književnosti 17. stoljeća» (str. 51—58), (2) Josip Vončina: «Pogled na hrvatski književni jezik u 17. stoljeću: jezik ozaljskoga književnog kruga» (59—72), (3) Milan Moguš: «Pavao Vitezović kao jezikoslovac» (73—80), (4) Stjepan Babić: «Tvorba mjesnih imenica u suvremenom hrvatskom književnom jeziku» (151—170) i (5) Radoslav Katičić: «Nešto napomena o postanku složenoga suvremenog jezičnog standarda hrvatskoga ili srpskoga» (225—257).

Ovom bismo krugu mogli, istina, pribrojiti i dva članka prvenstveno stilističke naravi: članak Krunoslava Pranjčica «Ruralno i urbano u novijoj hrvatskoj prozi» (141—150) i Branka Vuletića «Govorna interpretacija stilskih postupaka» (211—222) od kojih je prvi, kao prilog VII. međunarodnom kongresu slavista u Varšavi, objavljen u zborniku za taj kongres (Zagreb, 1973, str. 103—114) pa sam o njemu već pisao na drugom mjestu; drugi je pak prilog, kao što i sam pisac izrijeком napominje (nsp. str. 211. bilj.), kompilacija iz triju njegovih radova od kojih su dva već objavljena i time poznata stručnoj publici. To su ujedno i razlozi da ovdje o ovim dvama prilogima nećemo više govoriti. Brozovićev je prilog nastavak njegovih prije započelih razmatranja hrvatskoga lingvističkog pejzaža u prošlosti i izravno se nadovezuje na njegov rad o hrvatskom jeziku u 16. stoljeću iz 1. knjige ovoga zbornika. I ovdje on na početku podsjeća na svoju podjelu razvoja hrvatske pismenosti na šest razdoblja (1. do kraja 15. st., 2. 16. stoljeće, 3. 17. i prva polovica 18. stoljeća, 4. druga polovica 18. stoljeća, 5. 19. i sam osvit 20. stoljeća i 6. razvoj u 20. stoljeću). Prema toj podjeli 17. mu je stoljeće prva faza trećeg razdoblja koje ima posebnu važnost jer «povezuje dva izrazito različita razdoblja: drugo, koje je prekinulo dotadanji prirodni razvitak od Bašćanske ploče do konca 15. stoljeća i rodilo hrvatske pokrajinske književnosti (...) i četvrto, u kojem su pokrajinski književni jezici u biti već bili prevladani tako da su na poprištu ostala samo dva, manjinski kajkav-

ski i većinski štokavski» (str. 52—53). Promatrajući jezičnu problematiku i prateći postupno sve jasnija nastojanja za bliskim jezičnim rješenjima s društveno-jezičnog i kulturnojezičnog stanovišta na dvama teritorijalnim kompleksima, na sjeverozapadnom (sjevernočakavsko-kajkavskom) i na jugoistočnom (južnočakavsko-štokavskom). Brozović zapravo prati sudbinu različitih pisama, narječja i izgovora jata na cijelom hrvatskom jezičnom području i postupno svodenje te raznolikosti i šarolikosti na spomenuto dvojstvo s kojim će hrvatski jezik ući u četvrto po mnogom ključno razdoblje» (56). Negirajući svojom šestodjelnom periodizacijom tradicionalnu razdiobu cijele hrvatske povijesti na dva dijela: onaj prije Preporoda i onaj poslije njega (za koju podjelu već u samom početku veli da je »netočna (...) i u svojoj idejnoj i idealističkoj podlozi štetna«, str. 51), Brozović naglasak stavlja na k o n t i n u i t e t u razvoju hrvatske pismenosti i hrvatskog jezika nastojeći, i u tom svom nastojanju u potpunosti uspijevajući, genezu hrvatske jezične norme i izgrađivanje zajedničkih elemenata buduće (zajedničke) standardno-jezične nadgradnje hrvatskoga jezičnog izraza prikazati kao razvoj s određenim zakonitostima. U tom se razvoju svako novo razdoblje nadovezuje na baštinu prethodnoga predajući idućem svoj udio u općem kretanju naprijed. Brozovićev je zaključak: baština je 17. stoljeća rješenje osnovnih pitanja jezika i pisma. Poneka neriješena pitanja ne umanjuju značenje plodova jezičnog razvoja u ovom razdoblju.

Otrprikle ondje gdje Brozović, govoreći o tipovima hrvatske književnosti u 17. stoljeću, uz postojanje kajkavske i glagoljaško-sjevernočakavske, veli da je postojala »jedna treća, posredna i teritorijalno nedovoljno definirana kajkavsko-čakavska književnost zrinjsko-frankopansko-vitezovićevskog tipa« (str. 55) polazište je Vončinine i Moguševe rasprave. Prvi od njih vraća se problematici ozaljskoga kruga (književno-jezični krug oko P. Zrinskog i F. K. Frankopana) kojoj je i inače posvetio znatan dio svojih stručnih i znanstvenih nastojanja (što i sam, diskretno, spominje u jednoj bilješci ovog rada). Uočivši već prije svu važnost ovog za povijest hrvat-

ske književnosti i jezika vrlo važnog kompleksa, u prilogu objavljenom u ovom zborniku Vončina se zadovoljio sažetim prikazom jezičnih osobina glavnih djela poteklih iz ovog kruga. Ostavljajući po strani ogromnu književnu aktivnost što su je razvili pisci oko Frankopana i Zrinskog, koja je, zalvaljujući nesretnom spletu prilika, većim svojim dijelom ostala dosta dugo nepoznata i nedostupna hrvatskoj znanosti, raščlanjuje on podrobnije jezik »Adrijanskog mora sirene: Petra Zrinskog, »Gartlica za čas kratiti« F. K. Frankopana i »Gazophylaciuma« Ivana Belostenca. Prethodnicu ovome krugu u praktičnim jezičnim rješenjima nalazi Vončina u radu protestantskih pisaca. Istodobno, međutim, ističe kako su pripadnici ovog kruga pošli i dalje od upotrebe kontaktnih sinonima, tako česte u jeziku djela hrvatskih protestanata, uzimajući jednom riječ iz jednog drugog put njenu istoznačnicu iz drugog narječja. Nastao je tako »dijalekatski mješovit jezik« (str. 67) u kom su udjela imala sva tri narječja što se najjasnije očituje u trodijalekatskom Belostenčevu rječniku. Takav je jezik u svojoj osnovi podosta podudaran s idealima iliraca pa Vončina jezik pisaca ozaljskog kruga i izrijeckom smatra prethodnicom ilirizma. Ova je misao toliko točnija znamo li da već u ovom krugu susrećemo još neke jezične probleme ilircima toliko bliske i česte u njihovim polemikama (pisanje samoglasnog r, pisanje refleksa jata i poluglasova). To sve daje autoru za pravo da ustvrdi kako je jezik ozaljskoga kruga počeo izrastati u model zajedničkoga hrvatskog književnog jezika uz zaključak da je raspadom kruga poslije zrinjsko-frankopanske urote »ostala neiskorištena prilika da se pitanje jedinstvenog hrvatskoga književnog jezika definitivno riješi još u feudalnoj epohi« (str. 71).

Moguš se u svom ogledu pozabavio dvama problemima kojima je u nastojanjima oko jezika i pravopisa bio zaokupiran Pavao Vitezović, jedna od središnjih i najsvestranijih osobnosti hrvatskoga 17. stoljeća. Riječ je o (1) određivanju hrvatskog književnog jezika i (2) stvaranju jedinstvene ortografije za taj jezik. Kako Vitezović nije ostavio djela u kojem bi cjelovito izložio svoje nazore na jezik i pravopis

nego je o tim problemima govorio više usput i uglavnom u predgovorima nekih svojih djela, Moguš nas s nekoliko navoda iz predgovora »Odiljenju sigetskom«, »Kronici«, »Priričniku« i djelu »Plorantis Croatiae saecula duo« podsjeća na mjesta na kojima su Vitezovićeva filološka shvaćanja najjasnije formulirana. Što se tiče prvog problema, Moguš pokazuje kako je Vitezović, polazeći od čakavskog i kajkavskog, težeći jezičnom ujedinjenju Hrvata, počeo doskora unositi u svoja djela jezične osobine svih narječja. Propušteno je, međutim, da se jače istakne kako je Vitezović, pogotovo u nekim kasnijim djelima (»Priričnik«), bio vrlo blizu štokavštini zauzimajući tako mjesto u krugu onih koji su štokavštini proricali sudbinu zajedničkoga hrvatskog književnog jezika. Zatim autor rasprave pokazuje kako se u grafemskim rješenjima držao Vitezović jasno i dosljedno načela da svaki glas treba bilježiti samo jednim znakom. Da bi preduhitrio moguće prosvjede svojih oponenta, svoju ortografsku reformu provodi postupno i sustavno: u jednom djelu uvede dva-tri nova rješenja, u idućem još jedno, pa još jedno. Vrlo taktično i smireno. Šteta je, a to i Moguš zaključuje, da ovako dobra taktika zbog nedostatka materijalnih sredstava nije okrunjena cjelovitim djelom. No i porred toga nadolazećim naraštajima Vitezovićeva nastojanja nisu ostala nepoznata. »I sam je Gaj izravno nadovezao na djelovanje ovoga svog dalekog prethodnika, čije su inicijative zbog mnogih uzroka još preko jednog stoljeća morale čekati na svoje konačno ostvarenje« (Kombol).

Ova tri po problematici komplementarna rada zaokružuju jezični dio teme »Hrvatska književnost XVII. stoljeća i njezin jezik«.

Prilog Stjepana Babića jedini je u kojem se raspravlja problematika iz suvremenog jezika. To je zapravo cijela studija o tvorbi mjesnih imenica u suvremenome hrvatskom jeziku u kojoj autor na dvadesetak stranica vrlo temeljito raščlanjuje i raspravlja ovu do sada slabo razmatranu problematiku. U studiji je tvorbeni sustav nomina loci teoretski određen i prikazan sinkronijski bez nepotrebnih etimologiziranja i dijakronijskih zastranjenja. Od svih načina tvorbe mjesnih imenica (sufiksalni, prefiksalni-sufiksalni, složeno-su-

fiksalni, prefiksalni, slaganje i preobrazba) autor je posebno opsežno i iscrpno prikazao problematiku sufiksalne tvorbe nešto zbog toga što je to očito najčešći tvorbeni tip ali i zbog toga što je problematika ovakve tvorbe najopsežnija i najsloženija. Osjetno kraće prikazana je prefiksalna tvorba i preobrazba. Na kraju dan je i tabelarni pregled plodnih tipova tvorbe sufiksalmim načinom. Ova su razmatranja dio Babićevih nastojanja u pisanju potpune i suvremene tvorbe hrvatskoga književnog jezika pa će tek u tom kontekstu biti moguće sustavno ocijeniti njihov doseg i potpunije prosuditi njihovu vrijednost. Ali je već sada moguće reći da ovdje inaugurirana metoda obećava pouzdan, iscrpan i stručan prikaz suvremene hrvatske tvorbe.

Prilog Radoslava Katičića, pripremljen i preveden specijalno za ovu priliku, predstavlja po riječima samog autora »pogled iz ptičje perspektive na razvojne putove koji su doveli do utvrđivanja složenoga hrvatskoga ili srpskoga jezičnog standarda kakav je danas« (str. 227). Uistinu, ovakva je karakterizacija sadržaja ovog rada više duhovita negoli potpuna. Ono što on sadrži više je negoli pogled. U njemu Katičić, koristeći maksimalno svoje temeljito i široko poznavanje svih silnica koje su u povijesti djelovale na oblikovanje suvremenoga jezičnog standarda u Srba i Hrvata (i Crnogoraca i bosanskohercegovačkih Muslimana), svoj osebujuć i rijedak smisao za odvajanje bitnog od nevažnog i osjećaj za smirena uopćavanja i sintezu, na dvadesetak stranica daje zgusnutu povijest hrvatske i srpske pismenosti, književnosti, kulturne djelatnosti i jezika. Teško bi bilo ne složiti se s njime kad veli da je »postanak srpskoga ili hrvatskoga standarda ... slučaj koji vrijedi proučavati jer otvara nove poglede i baca novoga svjetla na odnose između lingvističkih činitelja i onih koji pripadaju društvenoj i kulturnoj sferi« (227) jer to baš ovaj rad veoma dobro potvrđuje. Ne gubeći ni jednog trena iz vida postavljeni cilj i ne smećući s uma sve pobrojane čimbenike (kulturne, društvene i jezične) Katičić na relativno malom prostoru povezuje i usustavljuje razmak od kojih pet stoljeća. U ovom radu sve se čini »normalnim« i poznatim, ali ipak na kraju moramo priznati da tomu

unatoč sve to do sada nismo imali prigodu pročitati povezano i uključeno u uzročno-posljedični niz povijesnih putova i stranpućica. Niz eksplicitnih i impliciranih zaključaka koje autor ovdje nudi upotpunjen je bibliografijom od 180 (stotinu osamdeset!) jedinica. Neće stoga biti netočno, a ni pretjerano, ustvrdi li se kako je Katičićev prilog uz to što je najopsežniji ujedno i najcjelovitije jezikoslovno ostvarenje u ovoj knjizi Zbornika. Ali iz napisanoga nije teško rasuditi kako su i ostali prilozi lingvističke naravi u 2. knjizi Zbornika, svaki na svom području, odreda korisni i vrijedni prinosi hrvatskoj znanosti o jeziku.

Zato, na kraju, treba reći da uprava Zagrebačke slavističke škole zaslužuje pohvalu za nastojanje da predavanja održana na ljetnim tečajevima Škole u Dubrovniku i Zagrebu tiskanjem učini dostupnima i trajno upotrebljivima i onima koji su ih slušali i onima drugima.

Marko Samardžija

BILJEŠKA O CIGANIMA I ROMIMA

Kad koja riječ postane društveno neugodna ili uvredljiva, a pojam se ne može izbjeći, nastoji se zamijeniti novom riječi koja nema pejorativne konotacije. Lijep primjer za to imamo u riječi za osobu koja služi drugoga. Riječ *sluga* promjenom društvenih odnosa dobila je pejorativnu konotaciju, ali kako je to zanimanje praktički nestalo iz našega suvremenog života, nije bilo potrebe da se riječ mijenja. Drugačije je s riječju *služkinja*. I ta je riječ u promijenjenim društvenim prilikama dobila pejorativnu konotaciju, ali kako je to zanimanje ostalo u životu sve do naših dana, trebalo je naći riječ bez neugodne konotacije. Uzeta je riječ *djevojka*. Ali to značenje nije bilo pogodno da postane opće, pogotovu ne u terminološkom smislu zbog osnovnoga značenja i drugih prenesenih. Pronađen je nov naziv: *kućna pomoćnica*. Kako je društveni status toga zanimanja ostao isti, čak se i

pogoršao, i riječ *kućna pomoćnica* dobila je pejorativnu konotaciju. Opet je potražen nov izraz: *radnica u domaćinstvu*. Budući da je to zanimanje danas gotovo nestalo, vjerojatno je time završena i povijest ovih promjena.

Slično je nešto i s imenom *Ciganin*. Ono — izvorno ime za pripadnike naroda podrijetlom iz Indije, koji u nomadskim ili polunomadskim grupama žive u Evropi, Aziji, Africi i drugim kontinentima — zbog života Cigana neprimjerenog društvenoj sredini u koju su došli i zbog prečesto društveno neprihvatljivih postupaka dobilo je pejorativno značenje, pa je čak postalo i opća imenica — *ciganin*.

U nastojanjima da se Cigani podignu na razinu civiliziranog evropskog naroda neki su smatrali da je tome zapreka i ime *Ciganin* pa su ga zamijenili sa *Rom*, što u ciganskom jeziku znači *čovjek*. To nije bilo prijeko potrebno jer riječ *Ciganin* nije imala samo negativnu konotaciju. Svojim osobujnim životom, lutanjima, seobom, slobodom, glazbom, plesom, slikovitim odjećom, zanimljivim gatanjima, duhovitošću, dosjetljivošću, lukavošću, snalažljivošću i spretnošću Cigani su inspirirali različite umjetnike i u evropskoj su kulturi stekli izravno i neizravno velik udio. Uz neprestano smajivanje neprihvatljivih društvenih postupaka ime *Ciganin* moglo je postati normalan naziv lišen negativne konotacije. No što je — tu je. Kad je zamjena jednom učinjena, nemamo važnih razloga da je osporavamo.

Samo to ništa neće pomoći ako se i *Romi* ne promijene. Ubrzo će i ime *Rom* dobiti pejorativnu konotaciju i opet će biti potrebno tražiti novu riječ, isto onako kao što se nije mogao održati neutralnim ni izraz *kućna pomoćnica*.

Da se postigne ono što svi želimo, svoje postupke moramo mijenjati i mi. Kad što *Romi* loše urade, naše to novine posebno ističu: *Romi ukrali konje*, *Romi prevarili seljaka*, *Romi ovo*, *Romi ono*. Da budem konkretan, evo jednog novijeg primjera: